

John Donne (1573—1631), domprost i S:t Paul i London 1621 till sin död, var en av sin samtids många stora skalder och har på senare tid framstått som en av dess allra största, tack vare intensiteten och djupet i hans känslö- och tankeliv och den oförställda öppenhet, varmed han formar detta liv i dikt. Tidigare mest upptagen med erotiska och satiriska motiv ägnade han sig sedan med oförminskad kraft åt religiös lyrik, där ej minst lidandes- och dödstankarna spela en stor roll, i samband med en Gudshängivelsens mystik. Även som predikant yttrade han sig med personlig frihet och djup lärdom. — En god svensk essay om honom kan läsas i Bonniers Litterära Magasin årg. XIV, 1945.

Efterföljande dikt »The Crosse» är översatt i originalets versmått, dock med den skillnaden, att kvinnliga rimpar här omväxla med manliga; Donne har blott de sistnämnda. Hos honom förekommer ej heller någon strofindelning; den här försökta vill markera huvudtankarnas skridning. Donnes stil är ytterst knapp och epigrammatisk, och översättningen har måst bliva längre än originalet samt här och var förbehålla sig en viss frihet gentemot detta. — Det polemiska draget i början: en lag, »på falska grunder fäst» etc., riktar sig givetvis mot tidens puritanska kalvinism med dess avoghet mot korsbilder och korstecken.

Översättningen dedicerats till det nya altarkors, som i påskas skänktes till altaret i Söderköpings S:t Laurentii kyrka.

Bo Sture Wiking.

Det medeltida gudstjänstlivet i Åbo domkyrka.

J. Rinne, Turun tuomiokirkko keskiaikana, II Altarit ja kirkolliset toimitukset (= Åbo domkyrka under medeltiden, II Altarna och de kyrkliga förrättningarna). Åbo 1948.

Professor Rinne har tidigare flitigt sysslat med Finlands medeltid, bl. a. har han utgivit ett digert arbete om biskop Henrik, »Finlands apostel». På 1920-talet ledde han restaureringen av Åbo domkyrka och utgav därefter en ingående skildring av dess olika

byggnadsskeden och arkitektur. Den första delen utkom under pågående krig. Den senare delen, som härmed föreligger, handlar om domkyrkans altaren jämte prebenden samt om de kyrkliga för rättningarna vid dessa. Då arbetet föreligger endast på finska, ges i det följande några upplysningar om dess innehåll.

När kyrkan först togs i bruk på 1240-talet, torde där ha funnits endast *huvudaltaret*, *sockenaltaret* och *prästaltaret*. När den på 1290-talet blev domkyrka tillkommo ytterligare *Johannes döparens altare*, *St Laurentiusaltaret* och *St Olofsaltare*, båda dessa i södra sidoskeppet. Möjligen inrättades också mitt emot dessa *St Michaels* eller *änglarnas altare* samt i samband med inrättande av en fattigstock *St Martins altare*. Jubelåren 1300, 1350 och 1400 blevo synnerligen inbringande för kyrkan och efter de två senare tillkommo många prebenden jämte altaren. På 1300-talet behövdes 5—7 lantgårdar för underhåll av en prebendepräst. Senare behövdes flera. Helga Lekamens prebende ägde 34 gårdar och Alla Helgons prebende 43 lantgårdar. Bland prebendedonationer märkes t. ex. en av Klas Lydikeson Djekn av år 1435, vilken gjorde en donation som bot för att han innebränt sin hustru Elina, känd och omsjungen i den finska folksången »Elinan surma» (=mordet på Elina).

Ett *St Georgs* altare fanns nära ingångsdörren för insamling av medel till underhåll av de spetälska. Ett andra *St Martinsaltare* inrättades omkring 1480 i det då nybyggda *Allhelgonakoret* (=det nuvarande högkoret). Bland övriga altaren jämte prebenden må nämnas: Under biskop Hemming främjades helgondyrkan med nationella motiv, t. ex. genom inrättande av *St Sigfridsaltaret* (första kända testamente och prebendat 1365). Ett *Sta Katarinakapell* invigdes 25. 11. 1380, men altare hade hon ägt lika länge som den föregående. *St Katarinaprebendet* var ett kanikprebende men tilldelades archipresbytern fr. o. m. 1490. *St Nicolaus* altare underhölls av stadens äldsta gille. Ett *Sta Barbara altare* inrättades av Magnus Tavast i Katarinakoret. Ett *St Bartholomaeusaltare* grundades 1374 men erhöll eget kapell och egen prebendat år 1400. *St Henriks* och *St Eriks* altare inrättades något av åren 1386—1400. *St Erik* var domkyrkans skyddshelgon. Lars och Olofs altare fick tidigt som tredje firningsämne *St Vincentius*. Det gamla dopaltaret s:rum *Johannis baptistæ & Johannis evangelistæ* erhöll prebendedonationer till jubileumsfesten 1400. *St Andreas* och *Sta Annas* altare grundades 8. 3. 1416. *Trinitatisaltaret* erhöll sin första prebendedonation 1414 och samma år *Petri & Pauli* altare. Altare

corporis Christi, som planerats sedan Bero Balcks tider, grundades 11. 11. 1421 av Magnus Tavast och invigdes 1425. Donatorn bestämde härvid 5 veckomässor att hållas: måndagar en sjungen mässa de corpore Christi och en annan de fidelibus (d. v. s. till donatorns, hans föräldrars samt altarets övriga donatorers minne), till de heliga änglarna, en till Sta Birgitta. Dessutom skulle årligen en sjungen själamässa hållas med procession de fidelibus (se ovan) jämte vigilia kvällen förut och en sjungen mässa dagen efter. *Själakoret* jämte altare hade avseende på de fattiga i Åbo Själagård, prebendet stiftat troligen före 1421 hade 23 gårdar och 7 ängar. *Sta Gertruds* altare och gille (resandes, fattigas och gravarnas beskyddarinna) gynnades i Åbo av tyskarna och Hansan samt var avsett för välgörenhet bland samhällets bottenkikt. *Tre Konungars* altare och gille hyllades av biskoparna, ärkediakonerna, kanikerna och prästerna, riddare, väpnare, borgmästare och råd samt borgarna. Altaret invigdes 1449. Altare »*XI milia virginum*» & *de Sta Ursula* grundades 1455 och hade ett brödraskap, öppet även för kvinnor. Kustskepparnas helgon *St Erasmus* hade ett altare och brödraskap, altaret färdigt 1466. Vid altare *Sti Salvatoris* firades *Inventio crucis* festerna. *St Antonius-, Fabianus- & Sebastianusaltaret* var troligen från Magnus Tavasts tid. *St Christoffers* altare hade funnits utanför kyrkans altarvägg (fragment av målningar ha blottats), men flyttades in i det nya *Allhelgonakoret*. En tillbedjan inför detta altare skulle för dagen bevara för en ond bråd död. *Maria Magdalenas* altare invid högkoret var det sista som vid processioner passerades före Helga Lekamens altare. *St Stefanusaltaret* var bland domkyrkans äldsta men omnämnes första gången 1412. *Sta Margareta*, som var de gravidas beskyddarinna, hade sitt altare nära dopaltaret i Joh. döparens kor, likaså fanns där *Sta Veronicas altare*. Vidare bör nämnas sakristians altare, Credo-gruppen, en serie apostlabilder uppsatta på de sex åttkantiga pelarna, spelade en viss roll vid processioner.

Biskop Konrad Bitz invigde samtidigt senast i början av år 1485 Allhelgonakapellet och dess huvudaltare samt 11 altaren i kyrkan, som inrättats eller flyttats. Den sista stora katolska fest, som firades i domkyrkan var biskop Hemmings gravaltares invigning, hans salighetsförklaring samt kistläggning.

Professor Rinne beskriver vidare domkyrkans utrustning med »skrud», d. v. s. altarkläder, mässkläder och altarredskap, s. k. kalkar, ciborier m. m. Av kalkarna finnas bevarade den s. k. Ejby-

kalken, som Otto Ruud hade rövat och fört till Danmark, därifrån den återgivits. St Johannes altares kalk, som äges av Pedersöre kyrka, St Lars altares kalk, som åter äges av Nykarleby kyrka, Henriks altares kalk (bara foten) i Honkilax kyrka, därjämte kalkar i Lohteå och Solv kyrkor. Huru ha dessa vandrat dit? Måne dessa beslagttagits vid Gustav Vasas silverkonfiskationer och sedan sålts till kyrkor eller kapell i landsorten?

Från domkyrkan har bevarats föreskrifter angående kortjänsten, klockringning, gudstjänsttider, m. m. Förf. gör reda för dessa, delvis ingående, så långt det är möjligt. Rinne menar att dekanämbetet har tillkommit för att hålla reda med gudstjänsterna, särskilt sedan »Horae beatae Virginis» inrättats i Åbo. Han gör reda för den stora liturgiska bördan, som bars av prästerna genom de många mässdonationerna och dagliga obligatoriska gudstjänsterna. Han menar att övervakare av de liturgiska förhållandena voro först ärkedjåknerna, sedan dekanerna. Varje fredag kl. 12 fördelades den kommande veckans liturgiska uppgifter bland prästerna. Veckans sångledare kallades »horista» och den tillfälliga ledaren i enskilda gudstjänster och partier »primus cantor», »secundus cantor», »tertius cantor» o. s. v. utan att cantorstiteln i Åbo betydde något särskilt ämbete. Förf. säger, att många av de bevarade föreskrifterna förstodos endast av dem, för vilka de voro avsedda och som kände traditionerna. Han gör dock ett försök att förteckna veckans gudstjänstuppgifter. Särskilt tillstånd hade utverkats att hålla mässor före solens uppgång, emedan man eljes icke hade hunnit med ordningen för dagen. »Summa missa» eller högmässan hölls i Åbo kl. $\frac{1}{2}$ 9 eller 9 f. m., men under fastetiden kl. 10 eller 11. Prim-mässan hölls före soluppgången (vintertid) och inför Helga Lekamens altare i sockenbornas närvaro. Rinne menar att folket kommunicerade vid högmässan efter prästerna, men att under midfastetid hade ordnats skilda kommunioner för folket kl. 13. I alla landets kyrkor skulle årligen 4 gånger i året hållas mässor »pro benefactoribus Ecclesiae». På kyrkans »dedicationsdag» skulle alla välgörarna uppräknas vid huvudkorets läspulpet och en begravningsfest med mässa och vigilia skulle hållas för dem. Flera mässor måste nog hållas samtidigt dagligen för att hinna med alla föreskrivna eller beställda mässor.

Sist gör förf. reda för begravningsätt och gravar samt gravstenar. Det är således en myckenhet av detaljvetande, som gömmes i detta arbete, vilket därtill belyses av talrika bilder. Det har varit

som ett mosaikarbete att sammanfoga de spridda och delvis otydliga uppgifterna i urkunderna. Många luckor finnas i dem. De oklarheter, som framträda i föreliggande arbete, bero också till stor del på oklarheter i källorna. Man hade dock gärna sett, att arbetet varit så uppställt, att de kronologiska upplysningarna i vissa avseenden fått bättre än som skett vara ledande för uppställningen. Det hade varit intressant att här konfronteras med David Lindquists forskningar från Stockholms kyrkor och med utländska källor. Men man har hela tiden på känn, att förf. ändå ligger synnerligen väl inne i parallellförhållanden, utan att man dock har rätt att av honom begära specialkunskap i alla detaljfrågor. Vi beklaga, att föreliggande standardverk icke föreligger på ett för utlandet mera känt språk. I varje fall måste man ge erkännandet, att prof Rinne gett ett utomordentligt medel till kännedomen av Finlands medeltida kyrkoskick. I en tredje del har förf. lovat ge ytterligare upplysningar om Åbo domkyrka som organ för stiftsstyrelsen, och skall denna del förses med nödiga sakregister, som ännu saknas.

Olav D. Schalin.

Böjen edra hjärtan till Gud.

Dessa ord som bruka inleda välsignelsen i den svenska mässan synas väl mången svårförståeliga. Det fordras en ganska omfattande historisk undersökning för att förstå deras uppkomst.

Den romerska liturgien brukar sedan urminnes tider en bön som numera blott är bevarad i fastan. Dess namn är *Oratio super populum*, bön över folket. Den brukar inledas med diakonens uppmaning: *Humiliate capita vestra Deo*, ödmjuken edra huvuden inför Gud. Det visar sig emellertid att denna formulering, som genom det nuvarande *Missale Romanum* gjorts allmänt känd, i äldre tider icke varit den allenarådande. Det nyligen återutgivna *Missale Lundense* har en annan lydelse: *Inclinate capita vestra Deo*, böjen edra huvuden inför Gud. Den lundensiska formeln var, som framgår av tabellen (s. 106) allmänt spridd i Norden och stora delar av Kontinenten. I Norden voro Upsala och Åbo undantag. Den romerska formeln sträcker sig via Frankrike till England.